

NUTRITION OF MILITARY PERSONNEL FROM UKRAINIAN ARMED FORCES IN THE ZONE OF ALLIED FORCES OPERATION: REALITIES AND NECESSITY FOR FURTHER CHANGES

Deputat Yu.M., Hulich M.P.

ХАРЧУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ: РЕАЛІЇ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ПОДАЛЬШИХ ЗМІН

3

ДЕПУТАТ Ю.М., ГУЛІЧ М.П.

¹Науково-дослідний інститут проблем військової медицини Української військово-медичної академії, м. Київ, Україна

²ДУ «Інститут громадського здоров'я ім. О.М. Марзеева НАМН України», м. Київ, Україна

Ключові слова:
соціологічне опитування, харчування військовослужбовців, норма №1 – загальновійськова, оцінка організації та якості харчування, зона проведення операції об'єднаних сил (ООС).

а роки проведення військової операції об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей (ООС (АТО)) питання забезпечення харчуванням особового складу ЗС України постійно перебуває у центрі уваги Міністерства оборони України, суспільства та засобів масової інформації.

Проведені нами у 2015-2016 роках попередні дослідження з вивчення організації і стану харчування військовослужбовців у зоні АТО, за оцінкою самих військових, мали суттєві недоліки. Було встановлено, що 71,4% військовослужбовців ЗС України, які перебували на той час у зоні АТО, оцінювали якість і організацію харчування з боку держави як «незадовільно» і «вкрай незадовільно» [1, 2].

З того часу набув свого розвитку процес удосконалення харчування військовослуж-

бовців у напрямку покращання продовольчого забезпечення та підвищення якості харчування. Згідно з «Планом дій щодо запровадження оборонної реформи у 2016-2020 роках (Дорожня карта оборонної реформи)» [3] у жовтні 2017 року у рамках проекту «Реформа харчового забезпечення Збройних Сил України» було передбачено запровадження нової системи організації харчування особового складу у військових частинах з використанням Каталогу продуктів харчування, що дозволить значно урізноманітнити меню військовослужбовців [4, 5].

Після наказу Міністерства оборони України від 12.01.2018 р. № 12 «Про перехід військових частин (установ, закладів) Збройних Сил України на систему продовольчого забезпечення з застосуван-

ПИТАНИЕ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ УКРАИНЫ В ЗОНЕ ПРОВЕДЕНИЯ ОПЕРАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ СИЛ: РЕАЛИИ И НЕОБХОДИМОСТЬ ДАЛЬНЕЙШИХ ИЗМЕНЕНИЙ

¹Депутат Ю.М., ²Гулич М.П.

¹Научно-исследовательский институт проблем военной медицины Украинской военно-медицинской академии, г. Киев, Украина

²ДУ «Институт общественного здоровья им. А.Н. Марзеева НАМН Украины», г. Киев, Украина

Цель: изучение организации пищевого обеспечения военнослужащих ВС Украины по норме № 1 – общевойсковая в зоне проведения ООС (АТО) в 2017-2018 годах по сравнению с 2015-2016 гг.

Методы исследования: проведен социологический опрос личного состава ВС Украины в зоне проведения ООС на территории Донецкой и Луганской областей относительно оценки организации и качества питания. Количество опрошенных в 2015-2016 гг. составило 287 человек, в 2017-2018 – 150. Изучалось: оценка качества составляющих рациона питания, соблюдение режима питания, оценка системы питания за счет государства в целом, приоритеты пожеланий для улучшения питания. Использованы методы: социологический, гиги-

нический, статистический.

Проведено сравнение организации питания военнослужащих в зоне проведения ООС (АТО) в 2016-2016 и 2017-2018 годах.

Результаты. Позитивные сдвиги в организации питания военнослужащих на востоке Украины в 2017-2018 гг. по сравнению с 2015-2016 гг. отметили 38,9% опрошенных; об отсутствии изменений ответило 50,5%, об ухудшении питания высказалось 10,6%. Респонденты отметили ряд существенных недостатков: нерегулярность питания, несвоевременность приготовления и доставки еды, однообразие пищи, быстрое наступление ощущения голода. Высказали пожелания по улучшению рациона питания.

Вывод. Полученные результаты свидетельствуют о необходимости дальнейшего усовершенствования организации продовольственного обеспечения военнослужащих ВС Украины в зоне ООС за счет внедрения и гарантирования всех разработанных Министерством обороны Украины мероприятий, а также строгого контроля над выполнением этих мероприятий.

Ключевые слова: социологический опрос, питание военнослужащих, норма № 1 – общевойсковая, оценка организации и качества питания, зона проведения операции объединенных сил (ООС).

© Депутат Ю.М., Гулич М.П. СТАТТЯ, 2019.

NUTRITION OF MILITARY PERSONNEL FROM UKRAINIAN ARMED FORCES IN THE ZONE OF ALLIED FORCES OPERATION: REALITIES AND NECESSITY FOR FURTHER CHANGES

¹Deputat Yu.M., ²Hulich M.P.

¹Research Institute of Military Medicine, Ukrainian

²Military Medical Academy, Kyiv, Ukraine

SI «O.M. Marzieiev Institute for Public Health, National Academy of Medical Sciences of Ukraine», Kyiv, Ukraine

Objective: We studied the organization of food supply for military personnel of the Ukrainian Armed Forces (UAF) by the common for all arms norm № 1 in a zone of Joint Forces Operation (ATO) in 2017-2018 in comparison with 2015-2016.

Methods: We performed a sociological questioning of the UAF military personnel in JFO zone (Donetsk and Luhansk regions) regarding the evaluation of organization and quality of food. 287 servicemen took part in the questioning in 2015-2016; 150 servicemen – in 2017-2018.

We studied the quality of food intake components, keeping to a diet; evaluated the government nutrition system in a whole; and studied the priorities of wishes for nutrition improvement. Sociological, hygienic, and statistical methods were applied.

We carried out a comparison of the organization of nutrition for military personnel in the JFO (ATO) zone in 2016-2016 and 2017-2018.

Results: In 2017-2018 in comparison with 2015-2016, 38.9% of the respondents noted the positive shifts in the organization of the nutrition for military personnel in the east of Ukraine; about 50.5% of the respondents noted the absence of changes; about 10.6% of the respondents informed about a deterioration of nutrition. The respondents noted a number of significant shortcomings: irregular nutrition, inopportune preparation and delivery of food, food sameness, fast onset of hunger sensation. They expressed wishes for the improvement of food intake.

Conclusion: The obtained results indicate a necessity for further improvement of the organization of food supply for military personnel of the Ukrainian Arm Forces in JFO zone by introduction and guarantee of all measures developed by the Ministry of Defense of Ukraine, as well as a strict monitoring of these activities.

Keywords: sociological questioning, military personnel nutrition, common for all arms norm №1, evaluation of nutrition organization and quality, Joint Forces Operation (JFO) zone.

ням Каталогу продуктів харчування у 2018 р.» [6], введення у дію «Порядку застосування Каталогу продуктів харчування під час організації харчу-

вання особового складу Збройних Сил України» (02.04.2018 р.) [7] та затвердження міністром оборони України (11.05.2018 р.) «Ка-

талогу продуктів харчування» така система була впроваджена.

Звісно, запровадження нової системи харчування мало на меті покращити продовольче забезпечення особового складу ЗС України, у тому числі бойових підрозділів у зоні проведення ООС. Тому нам вдалося важливим оцінити дієвість реформаторських заходів саме на сході України [8].

Метою дослідження стало вивчення змін в організації харчового забезпечення та якості харчування військовослужбовців ЗС України за нормою № 1 – загальновійськова у зоні проведення ООС (АТО) у 2017-2018 роках порівняно з 2015-2016 роками.

Методи дослідження. Було проведено соціологічне дослідження за допомогою анкетно-опитувального методу з вивчення думки особового складу ЗСУ як споживача послуги харчового забезпечення у зоні проведення ООС на території Донецької та Луганської областей щодо оцінки організації та якості харчування.

Дослідження проводилося на основі стандартизованого опитування. Як і у попередніх дослідженнях, використовувалася анкета, розроблена фахівцями Науково-дослід-

Рисунок 1
Порівняльна вікова характеристика опитаних військовослужбовців, %

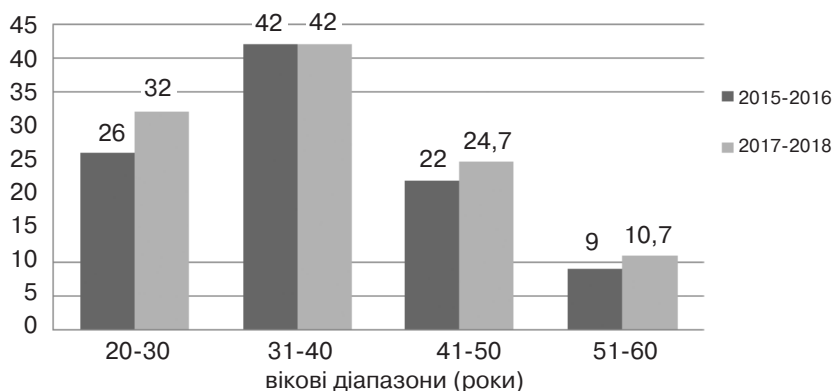
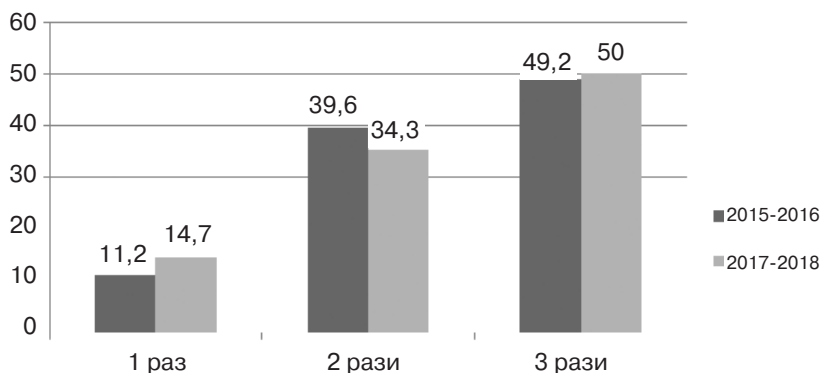


Рисунок 2
Кількість прийому їжі на добу військовослужбовцями у зоні АТО, %



ного інституту проблем військової медицини Української військово-медичної академії [1]. Військовослужбовці анонімно оцінювали організацію харчування за рахунок держави, надавши відповіді на визначене коло запитань стосовно даних про респондента (вік, стать, освіта, військова спеціальність), оцінки якості складових раціону харчування, оцінки дотримання режиму харчування, оцінки системи харчування за рахунок держави загалом, пріоритетності побажань для поліпшення харчування.

Нами за 2015-2016 роки було роздано, отримано та проаналізовано 287 анкет, які заповнювалися бійцями ретроспективно під час перебування їх на лікуванні чи реабілітації у військовому шпиталі. З метою вивчення динаміки у системі продовольчого забезпечення військ у 2017-2018 роках аналогічним способом в умовах шпиталю отримано і проаналізовано 150 заповнених бійцями анкет.

Усім військовослужбовцям, які брали участь в опитуванні, були роздані анкети, які супроводжувалися детальним інструктажем з акцентуванням уваги на необхідності максимально точного їх заповнення.

Отримані анкетні дані опрацьовували за допомогою традиційних методів статистики [9].

Результати досліджень. Узагальнення даних, отриманих у результаті опитування у 2017-2018 роках та порівняльний аналіз з даними за



ГІГІЕНА ХАРЧУВАННЯ

2015-2016 роки дали можливість оцінити стан і виявити динаміку змін в організації і якості харчування з точки зору військовослужбовців, які брали участь у цьому дослідженні.

Віковий діапазон опитаних військовослужбовців становив від 20 до 60 років. Порівняльну вікову характеристику військовослужбовців представлено на рисунку 1, з якого видно, що значних розбіжностей у представництві різних вікових груп респондентів за обидва періоди досліджень не виявлено.

Найбільшу кількість військовослужбовців (42%) становили чоловіки віком від 30 до 40

років за 2015-2016 та 2017-2018 роки.

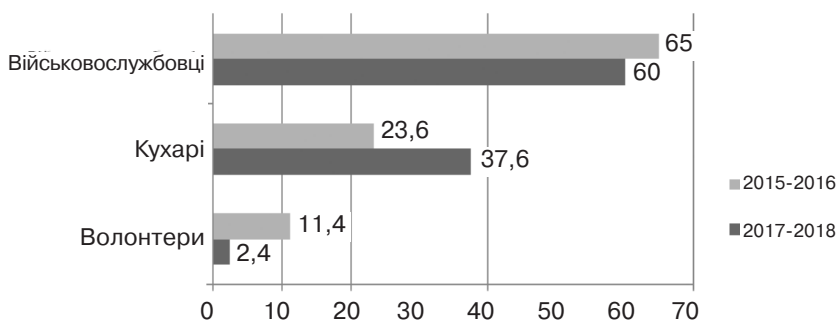
Як відомо, у польових умовах у зоні проведення ООС військовослужбовці ЗС України харчуються за нормою № 1 – загальновійськова [10], яка передбачає триразовий прийом їжі на добу.

Результати опитування щодо кількості прийомів їжі військовослужбовцями, які перебували у зоні ООС (АТО), представлено на рисунку 2.

Режим приймання їжі був зумовлений перебуванням значної частини респондентів (до 80%) на передньому краї зіткнення з силами противника.

Як видно, за 2017-2018 роки лише 50% опитаних військово-

Рисунок 3
Виконавці приготування їжі військовослужбовцям у зоні ООС (АТО), %



Таблиця 1

Оцінка військовослужбовцями організації харчування

Критерій оцінки	Вкрай незадовільна, %		Незадовільна, %		Задовільна, %		Добра, %		Відмінна, %	
	2015-2016	2017-2018	2015-2016	2017-2018	2015-2016	2017-2018	2015-2016	2017-2018	2015-2016	2017-2018
Своєчасне приготування та доставка їжі	26,0	6,1	17,3	20	18,2	16,6	29,1	33,3	9,4	23,8
Різноманітність страв	32,0	7,2	36,7	30,9	36,9	36,7	10,2	20,2	3,9	4,8
Смакові властивості страв	22,5	7,1	34,0	23,8	19,2	29,9	13,1	28,6	11,2	10,6
Відчуття ситості після їжі	19,7	6,0	26,2	11,9	17,3	11,9	26,6	35,7	10,2	34,5

службовців мали змогу харчуватися тричі на добу. Порівняно з 2015-2016 роками цей показник залишається практично незмінним (49,2%).

Відсоток осіб, які харчувалися переважно двічі на добу, у 2017-2018 роках знизився на 4,3% порівняно з попереднім опитуванням 2015-2016 року і становив 35,3%.

Привертає увагу незначне (3,5%) збільшення у 2017-2018 роках кількості (до 14,7%) осіб, які харчувалися лише один раз на добу.

У зв'язку з цим величезне значення має питання, хто

саме займався приготуванням їжі для військовослужбовців у зоні ООС (АТО) (рис. 3).

При порівняльному аналізі двох періодів досліджень відзначалися зміни у розподілі виконавців приготування їжі для військовослужбовців.

Встановлено, що на передніх лініях бойових дій їжа переважно готувалася військовими самотужки, що становило 65% у 2015-2016 роках та 60% – у 2017-2018.

Треба зазначити, що у 2017-2018 роках значно зменшилася частка споживання їжі, приготованої волонтерами, з

службовці і які найбільш суттєво впливають на якість харчування (високий вплив та високе значення), є

□ низька калорійність страв (військовослужбовці відчували почуття голоду за 2-2,5 години після приймання їжі);

□ низькі смакові якості приготованих страв;

□ одноманітність їжі;

□ часті затримки у забезпеченні їжею.

Порівняльну оцінку основних показників стану і якості приготованої їжі загалом, яку висловили військовослужбовці, представлено у таблиці.

Аналіз своєчасності приготування та доставки їжі для військовослужбовців показав, що у 2017-2018 рр. порівняно з 2015-2016 рр. зменшилася негативна оцінка з боку військовослужбовців щодо своєчасності приготування їжі з 43,3% до 35,5%.

Однак це ще досить висока негативна оцінка щодо своєчасного забезпечення військ їжею.

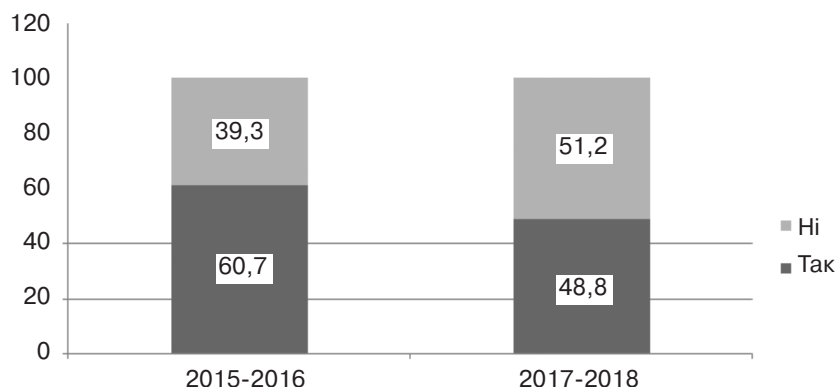
Стосовно різноманітності приготованих страв, то у 2017-2018 рр. на 10,7% збільшилася кількість позитивних оцінок порівняно з відповідями за попередній період і склала 61,7% проти 51%. Проте негативні відповіді щодо різноманітності приготованих страв усе ще досить значні (38,1%).

За смаковими властивостями харчового раціону негативні оцінки респондентів знизилися з 56,5% у 2015-2016 рр. до 30,9% у 2017-2018 рр., а позитивні оцінки смакових властивостей страв збільшилися з 43,5% до 69,1% відповідно.

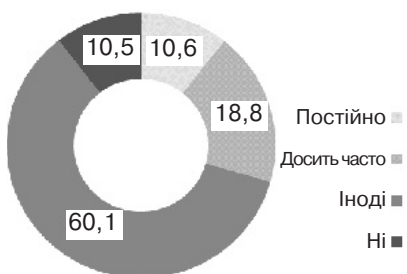
Відчуття ситості після приймання їжі у 2017-2018 рр. відчувало 82,2% опитаних, тоді як у 2015-2016 рр. ситість відзначали майже вдвічі менше респондентів – 54,1%.

Щодо відчуття ситості майже половина опитаних військовослужбовців (48,8%) повідомила про швидке (протягом 2-2,5 год.) настання відчуття голоду між прийомами їжі у 2017-2018 рр. проти 60,7% у 2015-2016 рр., що може вказувати на незбалансованість нутрієнтів у раціо-

Рисунку 4
Порівняльний аналіз відповідей військових щодо настання відчуття голоду



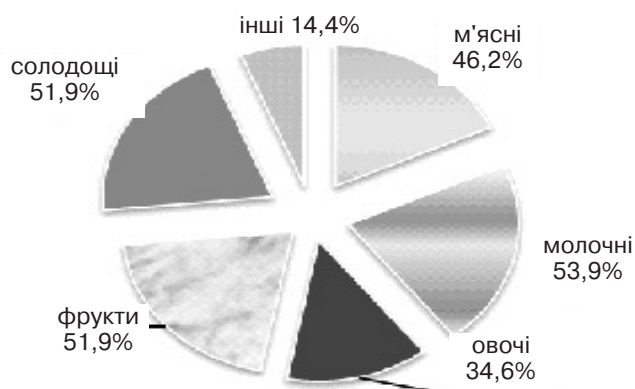
Рисунку 5
Частота докупівлі продуктів за власні кошти



11,4% до 2,4%. Натомість збільшилася частка споживання їжі, приготованої професійними військовими кухарями на польових кухнях, з 23,6% до 37,6%, що може свідчити про деякі позитивні зрушення у продовольчому забезпеченні особового складу ЗС України з боку держави.

Основними недоліками в організації харчування, на які вказують опитані військово-

Рисунку 6
Види продуктів, які частіше докуповуються військовослужбовцями за власні кошти



нах харчування військовослужбовців обох періодів. Дані наведено на рисунку 4.

Тому військовослужбовці змушені докуповувати харчові продукти за власний кошт. Як часто та які саме види продуктів ними докуповувалися, представлено на рисунках 5 та 6.

Як бачимо, лише 10,5% респондентів не купують додатково продукти. Майже 20% вказали, що купують досить часто, 10,6% – постійно. Іноді докуповують продукти за власні кошти 60,1% військовослужбовців.

У своїх відповідях військовослужбовці вказали, що найчастіше за власні кошти купували молочні продукти (51,9%), солодощі та фрукти (51,9%), м'ясні продукти 46,2%, а також овочі 34,6% (рис. 6).

Головною причиною такої ситуації 65,4% респондентів назвали незначний асортимент приготованих страв. У свою чергу, такий асортимент та одноманітність їжі призводять до зменшення різноманітності та дефіциту харчових речовин і, як наслідок, швидкого настання відчуття голоду.

На запитання анкети, чи змінилося щось в організації харчування у 2017-2018 роках порівняно з попередніми роками бойових дій на сході України, то 38,9% опитаних відзначили позитивні зрушення, але 50,5% наголосили на відсутності змін, а 10,6% заявили про погіршення.

Отже, незважаючи на позитивні зміни порівняно з попередніми роками організація харчування військовослужбовців, які беруть участь в ООС (АТО), має низку суттєвих недоліків, зокрема нерегулярність харчування, несвоєчасність приготування та доставки їжі, одноманітність їжі, швидке настання відчуття голоду тощо. Вказані недоліки організації харчування негативно впливають на стан здоров'я військовослужбовців, їхній фізичний та емоційний стан, отже знижують їхню боєздатність.

Отримані результати свідчать про необхідність подальшого удосконалення організа-

ції продовольчого забезпечення військовослужбовців ЗС України, передусім у зоні ООС, що можливо здійснити лише за умови цілковитої підтримки, контролю та гарантування державою в особі Міністерства оборони України виконання усіх запропонованих заходів щодо запровадження нової системи харчування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуліч М.П., Депутат Ю.М., Ященко О.В., Любарська Л.С., Харченко О.О., Моїсеєнко І.Є. Наукове обґрунтування удосконалення норм харчування військовослужбовців Збройних Сил України відповідно до стандартів НАТО // Актуальні питання захисту довкілля та здоров'я населення України (результати наукових розробок 2016 р). Вип. 3. Київ, 2017. С. 279-313.

2. Гуліч М.П., Депутат Ю.М., Любарська Л.С. До питання необхідності удосконалення норм харчування військовослужбовців ЗС України у зоні АТО // Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України (XIII Марзєєвські читання) : зб. тез доп. наук.-практ. конф. Київ, 2017. Вип. 17. С. 115-117.

3. План дій щодо впровадження оборонної реформи у 2016-2020 роках (Дорожня карта оборонної реформи) (15.08.2016 р.): Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/content/tenders/Plan_2208.pdf

4. Концепція Реформи системи продовольчого забезпечення та харчування військовослужбовців Збройних Сил України. Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/content/files/reforms/harch.pdf>

5. Реформа системи продовольчого забезпечення та харчування ЗСУ. Режим доступу : <https://defense-reforms.in.ua/projects/reforma-sistemi-prodovolchogo-zabezpechennya-ta-xarchuvannya-zsu>.

6. Про перехід військових частин (установ, закладів) Збройних Сил України на систему продовольчого забезпечення з застосуванням Каталогу продуктів харчування 2018 року:

Наказ Міністерства оборони України № 12 від 12.01.2018 р. Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/12_nm_2018.pdf

7. Порядок застосування Каталогу продуктів харчування під час організації харчування особового складу Збройних Сил України (редакція – березень 2018 року). Режим доступу : <https://public.docs.openprocurement.org/get/0f1c136df71848e196a6f48bc8f00647?KeyID=52462340&Signature=JkvyuhZC6XN5zymWDmxSVXAV1i0vKlrjfoK4YJM7AwHbXE7K0LDlu2oP5Q0aZ%2FOQRWH%252BurTejyOOKiKUGkzuBA%253D%253D>

8. Депутат Ю.М. Оцінка організації харчування у зоні проведення антитерористичної операції на сході України // Епідеміологічні дослідження у профілактичній та клінічній медицині, присвячені засновнику західної епідеміології Джону Сноу : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участі. Харків, 2018. С. 26-28.

9. Лапач С.Н., Чубенко А.В., Бабич П.Н. Статистические методы в медико-биологических исследованиях с использованием Excel. К. : МОРИОН, 2001. 408 с.

10. Про норми харчування військовослужбовців Збройних Сил, інших військових формувань та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу підрозділів Державної фіскальної служби, осіб рядового, начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України № 426 від 29.10.2002 р. Режим доступу:

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2002-%D0%BF>

REFERENCES

- Hulich M.P., Deputat Yu.M., Yashchenko O.V., Liubarska L.S., Kharchenko O.O. and Moiseienko I.Ye. Naukove obgruntuвання udoskonalennia norm kharchuvannia viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy vidpovidno do standartiv NATO [Scientific Substantiation of the Improvement of Nutrition Standards of the Servicemen of the Armed Forces of Ukraine in Accordance with NATO Standards]. In : *Aktualni pytan- nia zakhystu dovkillia ta zdorovia naseleння Ukrainy (rezultaty naukovykh rozrobok 2016 r. [Actual Issues of the Environment and Health Protection of the Population of Ukraine (Results of Scientific Developments in 2016)]*. Kyiv; 2017; 3 : 279-313 (in Ukrainian).
- Hulich M.P., Deputat Yu.M. and Liubarska L.S. Do pytan- nia neobkhidnosti udoskonalennia norm kharchuvannia viiskovosluzhbovtiv ZS Ukrainy v zoni ATO [On the Issue of the Necessity for Improvement of the Nutrition Standards of the Servicemen of the Armed Forces of Ukraine in the ATO Zone.]. In : *Aktualni pytan- nia hihieny ta ekolohichnoi bezpeky Ukrainy (trynadtsiati marzieievski chytannia) [Actual Issues of Hygiene and Ecological Safety of Ukraine (the Thirteenth Marsiev's Reading)]*. Kyiv ; 2017 ; 17 : 115-117 (in Ukrainian).
- Plan dii vprovadzhennia oboronnoi reformy u 2016-2020 rokakh (Dorozhnia karta oboronnoi reformy) (15.08.2016 p). [Action Plan on the Implementation of the Defense Reform in 2016-2020 (Road Map for Defense Reform) (15.08.2016)]. URL : http://www.mil.gov.ua/content/tenders/Plan_2208.pdf (in Ukrainian).
- Kontseptsiia Reformy systemy prodovolchoho zabezpechennia ta kharchuvannia viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy [Conception of the Reform of the System of Food Supply and Nutrition of the Servicemen of the Armed Forces of Ukraine]. URL : <http://www.mil.gov.ua/content/files/reforms/harch.pdf> (in Ukrainian).
- Reforma systemy prodovolchoho zabezpechennia ta kharchuvannia ZSU [The Reform of Food Supply and Nutrition System of the Armed Forces of Ukraine]. URL : <https://defense-reforms.in.ua/projects/reforma-sistemi-prodovolchogo-zabezpechennya-ta-xarchuvannya-zsu> (in Ukrainian).
- Pro perekhid viiskovykh chastyn (ustanov, zakladiv) Zbroinykh Syl Ukrainy na systemu prodovolchoho zabezpechennia iz zastosuvanniam katalogu produktiv kharchuvannia u 2018 rotsi [On the Transfer of Military Units (Institutions, Establishments) of the Armed Forces of Ukraine to the System of Food Supply with the Use of the Food Catalog in 2018: Order of the Ministry of Defense of Ukraine, 01.12.2018, № 12]. URL : http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/12_nm_2018.pdf (in Ukrainian).
- Poriadok zastosuvannia Katalogu produktiv kharchuvannia pid chas orhanizatsii kharchuvannia osobovoho skladu Zbroinykh Syl Ukrainy (redaktsiia berezen 2018 roku) [The Procedure for the Use of the Foodstuffs Catalog during the Organization of Catering for Personnel of the Armed Forces of Ukraine (edited in March, 2018)]. URL : <https://public.docs.openprocurement.org/get/0f1c136df71848e196a6f48bc8f00647?KeylD=52462340&Signature=Jkvyu hZC6XN5zymWDmxSVXAV1i0vKlrjfoK4YJM7AwHbXE7KOLDIu2oP5Q0aZ%2FOQRWH%252BurTejyOOKiKUGkzuBA%253D%253D> (in Ukrainian).
- Deputat Yu.M. Otsinka orhanizatsii kharchuvannia v zoni provedennia antyterorystychnoi operatsii na skhodi Ukrainy [Assessment of Nutrition Organization in the Area of Anti-Terrorist Operation in the East of Ukraine]. In : *Epidemiolohichni doslidzhennia v profilaktychnii ta klinichnii medytsyni, prysvi- acheni zasnovnyku zakhidnoi epidemiolohii Dzhonu Snou : materialy konferentsii [Epidemiological Studies in Prophylactic and Clinical Medicine Devoted to the Founder of Western Epidemiology : Mater. Sci. - Pract. Conf.]*. Khariv ; 2018 : 26-28 (in Ukrainian).
- Lapach S.N., Chubenko A.V. and Babych P.N. Statisticheskie metody v medico-biologicheskikh issle- dovaniyakh s ispolzovaniem Excel [Statistical Methods in Biomedical Research using Excel]. Kyiv : MORION ; 2001 : 408 p. (in Russian).
- Pro normy kharchuvannia viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl, inshykh viiskovykh formu- van ta Derzhavnoi sluzhby spet- sialnogo zviazku ta zakhystu informatsii, politseiskykh, osib riadovoho ta nachalnytskoho skladu pidrozdiliv Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby, osib riadovo- ho, nachalnytskoho skladu orhaniv i pidrozdiliv tsyvilnoho zakhystu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 426 vid 29.10.2002. [On the Nutritional Standards of the Armed Forces, other Military Formations, and the State Service for Special Communications and Information Protection, Policemen, Soldiers, and Officers of the Units of the State Fiscal Service, Servicemen, Officers of the Bodies and Departments of Civil Defense, Cabinet of Ministers of Ukraine, № 426, March 29, 2002]. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2002-%D0%BF> (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 04.10.2018